

Igor Sîrodoev
Geografie economică

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2015

Colecția PĂMÂNTUL – CASA NOASTRĂ

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Igor Sirodoev
Coperta: Monica Balaban

Editura recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
CENTRUL INTERDISCIPLINAR DE CERCETĂRI AVANSATE
ASUPRA DINAMICII TERITORIALE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SIRODOEV, IGOR

Geografie economică / Igor Sirodoev. - București :

Editura Universitară, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-28-0256-1

911.3:338

DOI (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062802561

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2015
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Cuprins	3
Capitolul I. Geografia economică – noțiuni introductive	4
Capitolul II. Istoricul dezvoltării sistemului capitalist	19
Capitolul III. Populația	40
Capitolul IV. Resurse și mediu	51
Capitolul V. Considerații teoretice	54
Capitolul VI. Agricultura	61
Capitolul VII. Industria	68
Capitolul VIII. Servicii, transporturi și comunicații	81
Capitolul IX. Orașele și economiile urbane	102
Capitolul X. Economii regionale	105
Capitolul XI. Consumul	106
Capitolul XII. Comerțul internațional și investițiile	107
Capitolul XIII. Inovații, cunoaștere și clustere	112
Capitolul XIV. Geografii ale dezvoltării	113
Bibliografie	120

CAPITOLUL I. GEOGRAFIA ECONOMICĂ – NOȚIUNI

INTRODUCTIVE

Plan

I.1. Concept

I.2. Moduri de teoretizare în geografia economică

I.3. Geografia economică a lumii

I.4. Globalizare

I.5. Probleme în dezvoltarea țărilor lumii

I.1. CONCEPT

Geografia este studiul spațiului, a modului de utilizare a suprafeței terestre, a modului în care societățile produc locurile și a modului în care activitățile umane sunt distribuite printre diferite locații. În multe privințe, rolul geografiei în studiul spațiului este foarte similar cu rolul istoriei în studiul omenirii în timp. În esență, geografia examinează cauzele distribuției lucrurilor în spațiu. Astfel, geografii sunt interesați nu doar în localizarea anumitor obiecte, ci în explicarea proceselor care determină configurația spațială a obiectelor și fenomenelor. Geografii examinează modul în care oamenii înțeleg aceste locuri, le dau semnificație, le schimbă și, la rândul său, sunt schimbați de acestea. Datorită faptului că acest proces implică atât chestiunile sociale, cât și cele legate de mediu, geografia studiază repartiția atât a fenomenelor naturale, cât și a celor cauzate de oameni, situându-se la intersecția dintre științele naturii și cele sociale.

Toate procesele și problemele sociale sunt în același timp și procesele și problemele spațiale, pentru că orice fenomen social se manifestă undeva. Mai mult, locul unde se petrece fenomenul influențează modul cum se petrece acesta. Locul nu este doar un fundal pe care se studiază procesele, dar formează o parte constituantă a esenței acestora. Pentru a vedea lumea într-un mod geografic înseamnă a considera spațiul drept un produs social, ca și cum acesta este mai degrabă făcut decât un simplu dat, ca un produs al relațiilor sociale, ca un set al tiparelor și distribuțiilor care se schimbă cu timpul. Tiparele spațiale reflectă moșteniri istorice ale relațiilor sociale anterioare; ale modului de organizare politică și economică a resurselor; ale tehnologiilor de producție, transporturi și comunicații; ale culturilor care alimentează și controlează comportamentul; ale sistemelor legale și regulatorii. Economia globală în sine – un complex întrețesut de piețe și țări – implică tiparele de producție, transporturi și consum la scara planetară, cu implicații largi asupra standardului de viață și șanselor oamenilor din zonele diferite.

Societățile implică formarea rețelelor complexe care leagă împreună relațiile economice ale bogăției și sărăciei, relațiilor de putere politică, relații culturale și procesele de mediu. Separarea unei dimensiuni, de exemplu celei economice, de celelalte, este neproductivă, dar pentru a face lumea mai inteligibilă, noi trebuie să o

abordăm în niște bucăți ușor de gestionat. Această lucrare se axează doar pe un aspect al acestui set de relații, landșafturi economice.

Geografia economică este o ramură a geografiei care se ocupă de studiul modului de organizare spațială și distribuție a activităților economice (producția, transporturile, comunicațiile și consumul); utilizarea resurselor de materii prime; și de originile geografice, structura și dinamica economiei mondiale. Geografii sunt preocupați de o serie largă de chestiuni la diferite scări spațiale, utilizând diferite teorii și metodologii. Abordările conceptuale aplicate în geografia economică includ modelele de cerere și ofertă, analiza politico-economică axată pe clase și putere, teoretizările feministe centrate pe gender, și alte viziuni care diluează frontierele dintre "economic" și alte sfere ale societății, precum cultură, consumul și politica. Din punct de vedere metodologic, geografii utilizează un set de instrumente care includ sistemele informaționale geografice, modelele matematice și evaluările cantitative bazate pe chestionare și cercetări de teren.

O analiză economico-geografică completă poate fi făcută prin cinci teme analitice generalizate, care includ: (1) specificul istoric al geografiei, (2) interconectivitatea regiunilor, în mod special odată cu creșterea economiei capitaliste globale, (3) întrepătrunderea sistemului antropoc și a celui biofizic, (4) importanța culturii și a vieții cotidiene pentru crearea relațiilor sociale și spațiale, (5) centralitatea înțelegerii structurilor sociale și a manifestărilor spațiale ale acestora.

1. Studiul spațiului este inseparabil de studiul timpului. Deciziile acumulate ale actorilor din trecut – întreprinderile, indivizii, organizațiile, guvernele și alții – au creat prezentul, și este imposibil de a da o explicație completă a lumii contemporane fără o referire continuă la acțiunile acestora.

2. Fiecare loc face parte dintr-un sistem de locuri. Toate regiunile sunt interconectate, ele nu există în izolare. Locurile sunt invariabil legate într-o măsură mai mare sau mai mică prin mediul fizic (vânturi și fluxuri de poluare), fluxuri de oameni (migrații), capital (investiții) și mărfuri (comerț) și prin difuzia informației, inovațiilor și bolilor. Relațiile sociale contemporane se extind dincolo de granițele unei regiuni. În prezent, ceea ce se petrece într-un loc va afecta evenimentele din alte locuri, consecințele unei acțiuni nu mai sunt locale.

3. Acțiunea umană întotdeauna are loc într-un mediu biofizic. Mediul biofizic include clima, relieful, solul, vegetația, resursele minerale și de apă ale unei regiuni și influențează totul, de la lungimea sezonului agricol la costul transporturilor. Este important să subliniem că acești factori influențează activitatea umană, dar întrepătrunderea sistemelor biofizic și antropoc este una bidirecțională. Peste tot, unde locuiește, omul a modificat natura prin modificarea ecosistemelor; exterminarea speciilor; eroziunea solului; poluarea apei, aerului și a solului; schimbarea rețelei de drenaj; agricultura; despăduririle; deșertificarea; perturbările în ciclul biogeochimic și, mai recent, modificările atmosferei terestre.

4. Cultura este fundamentală pentru geografia economică. Socializarea individului și reproducerea societății și a locului sunt două fețe ale aceleiași monede:

macrostructurile relațiilor sociale sunt întretesute cu microstructurile vieții cotidiene. Gândirea și comportamentul cotidian nu sunt doar o oglindă a lumii, ele o formează. O asemenea viziune pretinde că culturile sunt întotdeauna întretesute cu relațiile politice și sunt contestate în permanentă, astfel încât reprezentările și explicațiile puterilor de clasă, gender și etnice sunt deseori contestate de discursurile marginalizate ale periferiilor sociale. Conform acestei teme "economia" nu este separată de alte domenii ale acțiunii sociale: cultura intră adânc în comportamentul economic și politic.

5. Relațiile sociale reprezintă un punct de plecare necesar pentru înțelegerea societăților și geografiilor. Relațiile sociale constituie doar una din câteva viziuni asupra lumii; alte perspective încep și se termină cu actorii individuali. Însă, pentru cei care consideră societatea drept niște rețele structurate ale relațiilor de putere și nu ca o sumă simplă a acțiunilor individuale, analiza relațiilor sociale este indispensabilă. Relațiile sociale, studiate prin prisma economiei politice, includ distribuția inegală a puterii în lungul liniilor de clasă, gender, etnicitate și locuri. Un accent pe putere aduce în prim plan rolul pe care-l joacă clasele la determinarea a "cine ce, când, unde și de ce primește", adică, a căilor de distribuție a resurselor sociale. Accentuarea relațiilor sociale permite înțelegerea capitalismului ca pe unul din mai multe tipuri posibile de societăți, a caracteristicilor specifice ale societății capitaliste și a unor perspective asupra dinamicii spațiale și structurale, inclusiv restructurarea periodică a regiunilor, dezvoltarea inegală, modurile în care inovațiile tehnologice sunt incorporate în sistemele sociale, a ciclurilor de boom-uri și crize, a economiei serviciilor ș.a.m.d.

I.2. MODURI DE TEORETIZARE ÎN GEOGRAFIA ECONOMICĂ

Geografia economică este o disciplină care evoluează în continuu, în cadrul ei se evidențiază mai multe școli și direcții de cercetare, unele din ele aparținând domeniului trecutului, altele fiind în fruntea cercetării geografice. În cadrul cursului vom examina trei "școli" de gândire economico-geografică care au jucat un rol important în această sub-disciplină: teoria localizării, economia politică și post-structuralismul.

Teoria localizării

Teoria localizării încearcă să explice și să prezică deciziile geografice, rezultate ca urmare a cumulării deciziilor individuale, care stau la baza localizării companiilor sau a gospodăriilor. Mai mulți cercetători au modelat integrarea spațială și interacțiunea spațială, legătura dintre puncte în rețeaua de transporturi și fluxurile corespunzătoare de persoane, mărfuri și informație, inclusiv navetismul, câmpurile de migrație și tiparele de shopping. Alții au căutat să exploreze localizarea elementelor componente într-o rețea de distribuție, de exemplu, o ierarhie a orașelor. Structurile spațiale limitează, canalizează sau controlează procesele spațiale; alterarea masivă a structurilor spațiale a orașelor, regiunilor sau țărilor este greu de realizat, pentru că acestea sunt un rezultat cumulat al investițiilor enorme făcute peste ani sau chiar secole, în acest fel acestea se modifică foarte încet. Structurile spațiale și procesele sociale sunt cauzate reciproc: structura modelează procesul, iar procesul, la rândul său, creează structura.

Pentru înțelegerea fenomenelor economice și demografice au fost create o mulțime de modele, precum structurile urbane spațiale, localizarea firmelor, influența

costurilor de transport, schimbările tehnologice, migrațiile și localizarea optimă a facilităților publice și private precum centrele comerciale, stațiile de pompieri sau facilități medicale.

Teoria localizării se înscrie printre direcțiile filozofiei pozitivistă. Teoriile de localizare au tins să-și imagineze o lume a competiției pure în care antreprenorii sunt absolut raționali și tind să-și maximizeze profitul prin cunoașterea perfectă a caracteristicilor de cost în toate locurile. Tipul acesta al antreprenorului este cunoscut sub numele de Homo economicus, o persoană rațională condusă doar de un singur scop – cel al maximizării utilității (sau a fericirii, pentru consumatori) sau a profitului (pentru producători). De fapt, teoriile ale localizării au redus geografia la o formă a geometriei, o viziune în care spațialitatea se manifestă ca suprafețe, noduri, rețele, ierarhii și procesele de difuziune.

Criticii analizei spațiale menționează că o asemenea abordare accentuează forma în dauna procesului și tinde să reprezinte geografia ca ceva înghețat și constant. O asemenea abordare pozitivistă păstrează tăcerea în ceea ce privește contextul istoric și politic, clasă, gender, etnicitate, luptă, putere și conflict, toate acestea fiind absolut necesare pentru înțelegerea modului de organizare a lucrurilor. Prin desconsiderarea istoriei acest proces eșuează în explorarea originilor proceselor contemporane și a tiparelor din trecut. Teoria localizării tinde să reprezinte oamenii ca pe niște puncte pe hartă, făcând abstracție de lumea lor socială, ca și cum ei n-ar fi gândit și simțit nimic despre lumea ce-i înconjoară. Geografii behavioriști au pus la îndoială reprezentarea simplistă a comportamentului lui Homo economicus și au arătat complexitatea căilor pe care informația spațială este percepută și interpretată într-o lume cu informațiile imperfecte. Alții au menționat că teoria localizării tinde să reflecte status-quo-ul și este incapabilă să furnizeze o explicație comprehensivă a modului în care geografia este legată de comportamentul social. Teoria localizării riscă să aibă o înțelegere inadecvată a inegalităților și modului în care acestea se produc și se reproduc.

Economia politică

Economia politică este un mod de a considera societățile și geografice drept niște totalități integrate, adică niște integrități structurate, ale căror proprietăți depășesc suma comportamentelor individuale. Conform acestei viziuni relațiile sociale nu pot fi reduse la niște acțiuni individuale. Această școală integrează realitățile politice și economice și refuză să le separe. Economiiile sunt niște entități politice de-a binelea; politica și puterea sunt inseparabile de economie. Economia politică, de asemenea, este legată de economia instituțională, care analizează importanța regulilor de comportament formale și informale pentru performanța economică, de exemplu, normele de încredere și cooperare, drepturile de proprietate privată, sistemele parlamentare etc. Economia politică este axată pe interacțiunea dintre agenții politici, cadrul instituțional al acestora, structura de clasă, putere și inegalități, și pe constrângerile sociale și economice ale comportamentului individual.

Economia politică poate fi descompusă în părțile sale constituente. Pe de o parte, economia care reprezintă studiul alocării resurselor, incluzând producția, distribuția și

consumul mărfurilor și serviciilor. Pe parcursul evoluției societății umane s-au succedat mai multe forme de organizare a sistemelor economice: vânatul și culesul, sclavagismul, feudalismul, socialismul etc. Economia de piață a devenit forma dominantă de organizare abia din secolul XVI. O altă parte este reprezentată de politica care poate fi definită ca o luptă pentru putere. Un din atuurile economiei politice îl constituie modul în care această arată căile multiple în care politica și economia sunt interconectate, fiind două fețe ale aceleiași monede.

Economia politică, puternic influențată de marxism, consideră că teoria localizării neglijează procesele istorice. O asemenea abordare susține că accentul pe organizarea politică a societății și spațiului este fundamental pentru înțelegerea spațiului. Puterea este o parte fundamentală a modului de organizare a sistemelor sociale, iar economia și politica nu pot fi separate pentru că puterea și bunăstarea sunt întotdeauna strâns legate. Puterea întotdeauna este distribuită inegal printre și în interiorul societăților, prin urmare inegalitățile sociale și spațiale constituie centrul analizelor făcute în spiritul economiei politice. Prin urmare, orice înțelegere a geografiei economice trebuie să implice niște noțiuni de clasă, la fel ca și de gender, etnicitate și relații sociale de altă natură. Economia politică afirmă că viziunea pozitivistă asupra comportamentului uman a fost puternic desocializată, aceasta ignorând contextul social în care trăiesc oamenii.

La rândul său, economia politică susține că relațiile sociale nu pot fi reduse la comportamentul individual, că societățile reprezintă mai mult decât o simplă sumă a părților sale constituente. Economia politică desființează noțiunea de "piață liberă" ca pe un mit fără ancorare în realitate; în schimb, există capitalismul care este un fenomen economic, politic, cultural și spațial în același timp. Societățile capitaliste sunt definite printr-o configurare specifică a relațiilor economice centrate pe profit și acumulare, care au apărut în secolele XVI-XVII, și au ajuns să cucerească gradual aproape tot globul terestru, unificându-l într-o singură (globală) diviziune a muncii. Astfel, pentru a înțelege lanșaturile economice noi trebuie să înțelegem dezvoltarea lor istorică, structura de clasă a societăților, relațiile de gender și etnicitate și modul în care cultura este legată de ideologia. Economia politică susține că pentru înțelegerea lumii în curs de dezvoltare, de exemplu, este nevoie de studierea istoriei lungi a colonialismului, dinamicii lumii contemporane care menține sărăcia și nedreptatea, comportamentul corporațiilor transnaționale și a politicilor guvernamentale. Tot mai mulți geografi se adâncesc în economia politică, aceasta devenind treptat modul principal de analiză, ceea ce constituie o distincție importantă dintre geografia și economia.

Geografia economică post-structuralistă

Perspectiva post-structuralistă include o diversitate largă de viziuni, care cad de acord asupra faptului că dinamica capitalismului nu poate fi înțeleasă independent de modurile de gândire utilizate pentru a le concepe, reprezenta și înțelege. Astfel, capitalismul nu există pur și simplu, în afara minților oamenilor, dar și în capul lor. Capitalismul este o creație "culturală", la fel ca și "economică" și "politică", aceste distincții fiind arbitrare; nu există nici un motiv pentru a privilegia relațiile economice

în dauna celor culturale. Discursurile sociale (de ex., hărțile, știrile, concepțiile populare) nu doar reflectă realitatea, ci participă la construirea acesteia. Astfel, post-structuraliștii acordă o importanță foarte mare esenței limbajului și reprezentărilor, a semnificației simbolice.

Post-structuralismul a inițiat o "întorsătură culturală" în geografie, care susține că economia trebuie inserată în contextul cultural (pentru că relațiile economice se stabilesc printre oameni), accentuând rolul semnelor și a limbajului în procesul de producție. Această viziune a deschis domeniile care au fost mult timp ignorate de cercetare, precum geografia consumului. Ea susține că nu există o singură viziune obiectivă asupra lumii, ci doar niște perspective multiple, parțiale, fiecare fiind legată de interesele de putere diferite.

În concluzie, geografia economică a fost caracterizată de schimbări majore în modul de gândire, în prezent existând câteva școli. În timp ce această sub-disciplină geografică menține o perioadă lungă interesul pentru teoria localizării și modelarea cantitativă, ea a redus în mod constant granițele dintre economie și politică, economie și cultură, societate și natură.

Capitalismul

Capitalismul este un sistem economic, social, politic și geografic, caracterizat prin proprietatea privată asupra mijloacelor economice de producție (resursele, input-urile, unelte și capitalul necesare pentru producerea bunurilor și serviciilor). În multe privințe geografia economică astăzi reprezintă studiul landsafturilor capitaliste.

Instituția fundamentală (dar nu și singură) implicată în organizarea factorilor de producție în economiile capitaliste o reprezintă piața, prin intermediul căreia cumpărătorii și vânzătorii interacționează prin cerere și ofertă pe baza prețului. Profitul este imperativul dominant al economiilor capitaliste. Prețul reflectă utilitatea și valoarea mărfurilor. Modul cum și unde mărfurile sunt produse este dictat de eficiența muncii și a tehnologiilor și de distribuția costurilor de producție. În economia de piață competitivă supraviețuiesc cei mai eficienți producători; procesele de producție ale acestora și localizarea lor vor dicta modul cum și unde vor fi produse mărfurile.

Capitalismul prezintă două grupe mari ale factorilor de decizie: gospodăriile private (și indivizii) și actorii economici. Mecanismele care aduc gospodăriile și actorii economici împreună sunt piața de resurse și piața de bunuri, care sunt legate, respectiv, prin cerere și ofertă de input-urile și output-urile procesului de producție. Astfel, piața de resurse organizează capitalul, terenul și munca necesare pentru producerea bunurilor și serviciilor; piața de bunuri este constituită din cumpărătorii și vânzătorii acestor output-uri. Aceste piețe sunt legate între ele prin fluxuri de capital (dintre actorii economici și piața de resurse), munca și salariile (dintre gospodăriile și piața de resurse), cheltuielile de consum al bunurilor și serviciilor (dintre piața de mărfuri și gospodăriile) și veniturile și profitul (dintre piața de bunuri și actorii economici).

Într-o reprezentare populară capitalismul este considerat drept un sinonim al piețelor libere cu intervenții guvernamentale minime, un sistem numit uneori *laissez-faire*. Însă, din punctul de vedere istoric, piețele cu adevărat libere nu au existat

niciodată. Guvernele întotdeauna au intervenit prin crearea infrastructurii, protecția drepturilor de autor, furnizarea unor astfel de servicii publice precum educația și prin protecția producătorilor locali de competiția internațională, inclusiv de imigrarea forței de muncă. Astfel, în realitate formele variate de capitalism reprezintă niște sisteme mixte, în care atât piețele, cât și guvernele sunt niște factori de decizie importanți. Bilanțul de putere dintre piețele și guvernele variază de la o țară la alta și în timp, dând naștere multor forme naționale de capitalism.

I.3. GEOGRAFIA ECONOMICĂ A LUMII

Economia mondială este constituită din rețele, procese și instituții care modelează sistemul planetar de distribuire a resurselor, creează bogăție și sărăcie în diferite colțuri ale globului și contribuie la creșterea și căderea puterilor naționale. Scara globală reprezintă doar unul din moduri în care geografia economică poate fi studiată, dar, ținând cont de procesele de globalizare care au loc, în special, în ultimii 30 de ani, aceasta este foarte potrivită pentru înțelegerea lumii contemporane. Economia mondială leagă locurile îndepărtate astfel încât ceea ce se produce într-un loc afectează altele prin rețelele de interdependență.

Economia mondială se află într-o transformare continuă sub influența forțelor tehnologice și geopolitice, care provoacă globalizarea culturii, economiei și a problemelor de mediu. Schimbările în economie sunt în același timp culturale, tehnologice, politice și de mediu.

Sistemul economic internațional, sau economia mondială, include instituțiile și relațiile capitalismului global, precum fluxurile globale de capital (investiții), de bunuri (comerțul internațional), informații, tehnologii și muncă. Din cauza că piețele internaționale și fluxurile de resurse, capital, muncă și mărfuri sunt întotdeauna modelate de statele independente din punct de vedere politic, sistemul economic internațional este și un sistem politic.

Economia capitalistă a apărut în Europa Occidentală în secolul XVI. Odată cu extinderea acesteia, sistemul economic internațional s-a dezvoltat într-o configurație constituită dintr-un nucleu al țărilor prospere care domină o periferie de alte țări. O împărțire comună a statelor reprezintă produsul politicii Războiului Rece. Prima Lume include țările dezvoltate economic ale Europei, Statele Unite, Canada, Australia, Noua Zeelandă și Japonia. O trăsătură definitorie a acestor țări, care cuprind circa un sfert din populația globului, o constituie un standard înalt al vieții al unei largi clase de mijloc. Cea de-a Doua Lume, fiind caracterizată prin ideologia comunistă, a fost reprezentată prin Uniunea Sovietică și statele Europei de Est. După prăbușirea regimurilor comuniste, Lumea a Doua a dispărut, statele acesteia fiind divizate dintre Prima și a Treia Lume.

Cele mai sărace și în general slabe țări, fiind uneori numite în curs de dezvoltare, sau mai puțin dezvoltate, reprezintă Lumea a Treia. Acest grup de state este constituit din țările Americii Latine, Africii, Orientului Apropiat și Asiei. Câteva țări, precum Singapore și Coreea de Sud, au crescut într-atât încât rivalizează țările din Prima Lume după standardele de viață. În același timp, apartenența Rusiei la Prima sau a Treia

Lume este discutabilă, din cauza veniturilor scăzute pe cap de locuitor. Unii cercetători chiar identifică o a Patra Lume, ca o subdiviziune celei de-a Treia, cuprinzând cele mai sărace țări de pe glob (localizate, în special, în Africa Subsahariană).

La fiecare din etapele sale de evoluție economia mondială a fost dominată de unul sau mai multe state-nucleu. Secolul XIX a fost perioada de dominare a Imperiului Britanic, constituind așa numita Pax Britannica. Spre 1900 Statele Unite au devenit cea mai mare economie națională, iar după cel de-al Doilea Război Mondial i-au luat Marii Britanii locul puterii numărul unu în lume. Statele Unite au creat Pax Americana prin urmărirea intereselor proprii și ale aliaților săi, prin dictarea regulilor și înființarea organizațiilor care controlează sistemul economic internațional, ca de exemplu, Banca Mondială (BM), Fondul Monetar Internațional (FMI) și Organizația Mondială a Comerțului (OMC). Ca o putere hegemonică în lume, Statele Unite au creat instituțiile necesare stabilirii ordinii economice internaționale în conformitate cu idealurile sale de liber schimb (deși criticii sistemului contemporan susțin că ”liberul schimb” este un mijloc de care țările puternice se folosesc pentru a le invada pe cele mai slabe).

În anii 1970 puterea relativă a Statelor Unite a început să scadă în fața rivalilor puternici precum Japonia și Germania. Spre sfârșitul anilor 1970 lumea creată de Statele Unite după cel de-al Doilea Război Mondial a luat sfârșit. Crearea Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) și șocurile petroliere din 1973 și 1979 au constituit primul factor al acestei decăderi. Șocurile petroliere au bulversat economia mondială prin explozia prețurilor pentru încălzire și transport, accentuarea șomajului, accelerarea dezindustrializării. Cauza principală a declinului lumii construite după război a constat în scăderea profitului multor companii din vestul industrializat în fața competiției globale. Unele din aceste firme au dat faliment, în timp ce altele și-au relocalizat o parte din procesul de producție în lumea dezvoltată, ceea ce a fost posibil datorită creșterii vitezei de transport și a noilor tehnologii informaționale.

Lumea nouă a anilor 1980-1990 s-a născut din șocurile petroliere și prăbușirea sistemului socialist. Acum hegemonia Statelor Unite, deși rămase singura super-putere, a fost contestată de țările noi industrializate (NIC) din Asia de Est și, în special, China. Această ordine globală este caracterizată de piețele internaționale dominate de corporațiile transnaționale, multe din care având cifrele de afaceri mai mari decât PIB-ul unor țări. Statele joacă și ele un rol în sistemul economic internațional, controlând comerțul prin protecționism, restricționând migrația forței de muncă sau reducând barierele comerciale (de ex., prin Organizația Mondială a Comerțului). În același timp, revoluția în domeniul microelectronicii a provocat un val de schimbări care au afectat toate aspecte ale procesului de producție și consumului, în special, telecomunicații și finanțe, accelerând globalizarea serviciilor la fel ca și a producției industriale.

I.4. GLOBALIZARE

Globalizarea se referă la un set complex de procese care fac economia mondială și diferite societăți să fie mai integrate și mai interdependente. Globalizarea explică schimburi de capital, persoane, bunuri și idei dintre regiunile lumii și sistemele

culturale, politice și de mediu ale acestora. Acest proces a expus societățile diferite la o cultură globală într-o omogenizare crescândă (cu originile americane, într-o mare măsură), la o piață globală în care bunurile și serviciile sunt disponibile mai liber decât înainte, și la schimbările de mediu la o scară nemaivăzută de până acum.

Globalizarea în sine nu trebuie văzută nici ca un fenomen benefic, nici ca ceva negativ, ci ca un amestec de caracteristici de ambele tipuri, ale căror efecte variază de la un loc la altul și o sferă la alta. Cele mai importante aspecte ale globalizării, care au un impact crescând asupra lumii contemporane sunt: globalizarea culturii și consumului, a telecomunicațiilor și a activității economice, inclusiv corporațiile transnaționale, investițiile străine, munca, serviciile și tehnologiile informaționale.

Globalizarea culturii și consumului

Cultura poate fi definită ca o totalitate de credințe, obiceiuri, tradiții, forme sociale și trăsături materiale care constituie o tradiție socială distinctă a unui grup de persoane. În trecut diferite culturi au fost separate unele de altele, însă capitalismul contemporan omogenizează culturile globului, în mare măsură prin exportarea culturii Americane. Astfel, pentru multe societăți globalizarea a devenit un sinonim cu Americanizarea, un fapt care deseori generează resentimentele împotriva a ceea ce ele văd ca un imperialism cultural. Cu toate acestea, penetrarea culturii globale în diferite regiuni ale globului are loc cu ritmuri diferite: unele societăți au îmbrățișat cu entuziasm cultura Occidentală, în timp ce altele au respins categoric influențele noi; totuși, în cele mai multe țări acest proces decurge cu diferite nivele de acceptare.

Telecomunicațiile

Înflorirea rețelelor globale de telecomunicații, prin care informația circulă fără bariere, a întărit globalizarea culturii. Lumea întregă este interconectată prin rețelele globale, care permit schimburi de mesaje, documente, cărți, imagini, muzică, filme etc. Cea mai extinsă din aceste rețele, Internetul, cuprinde peste 1.6 mlrd. persoane, ceea ce reprezintă circa un sfert din populația Terrei.

Globalizarea economiei

Comaniile, societățile și persoanele, altădată independente de evenimentele și activitatea economică în alte părți ale lumii, acum împart o singură lume economică cu alte companii, societăți și lucrători. Globalizarea economiei a însemnat că granițele naționale și diferențele dintre piețele financiare au devenit mai puțin importante din cauza unei serii de tendințe: (a) finanțele internaționale; (b) importanța crescândă a corporațiilor transnaționale; (c) investițiile străine directe din regiunile-nucleu ale lumii – America de Nord, Europa Occidentală și Asia de Est; (d) specializarea globală în localizarea producției; (e) globalizarea sectorului terțiar al economiei; (f) globalizarea funcțiilor de birou și (g) turismul global. Globalizarea implică internaționalizarea fluxurilor de capital, iar telecomunicațiile facilitează crearea unei piețe globale de capital.

Corporațiile transnaționale

Globalizarea economiei a fost condusă de corporațiile transnaționale, uneori numite și întreprinderile multinaționale. O corporație transnațională poate să conducă cercetări, activități de producție și să vândă mărfurile în multe țări, nu doar în cea în care se află sediul social al acesteia. Cele mai multe corporații transnaționale își mențin sediile sociale, birourile și fabricile în una din cele trei regiuni-nucleu ale lumii – America de Nord (Statele Unite și Canada), Europa Occidentală (în special, Germania, Franța, Italia, Marea Britanie și Olanda) și Japonia. În anul 2000 corporațiile transnaționale au avut 100 mil. angajați în regiunile-nucleu și 20 mil. în alte părți ale lumii.

În 1970 cincisprezece cele mai bogate state din lume au găzduit sediile sociale ale 7500 corporații transnaționale. Spre anii 2000 aceleași țări au găzduit deja 25000 de corporații. Conform Raportului privind Investițiile Internaționale în prezent există cca 53000 de corporații transnaționale, care controlează cca 40% din fondurile fixe aparținând sectorului privat și produc o treime din bunuri produse în economiile de piață. Aceste corporații au cca 100 mil. de persoane angajate direct, ceea ce reprezintă 4% din totalul persoanelor angajate în lumea dezvoltată și 12% în regiunile în curs de dezvoltare. În unele țări corporațiile transnaționale contribuie substanțial la crearea produsului intern, de ex., sectorul minier, manufacturier și petrolier al economiei canadiene. Corporațiile transnaționale joacă un rol disproporțional de mare în alte state dezvoltate, precum Belgia, Franța, Olanda, Italia, Marea Britanie și Japonia. Vânzările celor mai mari corporații transnaționale sunt mai mari decât economiile multor țări. Aceste corporații controlează mai mult de jumătate din schimburi internaționale pur și simplu prin transferuri de componente, servicii, investiții, a profitului și talentului managerial în interiorul lor printre uzinele și birourile împrăștiate în diferite țări.

Astfel, corporațiile transnaționale și nu țările sunt actorii primari ai schimburilor internaționale, care se petrec în mare măsură dintre și în interiorul acestora. O corporație transnațională va opera într-o țară unde setul de caracteristici luate în ansamblu este cel mai atractiv: localizarea, înzestrarea cu resurse, dimensiunea și natura pieței, mediul politic. Ulterior, corporațiile sunt capabile să transfere prețurile, practicile de stabilire a prețului pentru bunuri și servicii furnizate de filialele sale astfel încât să transfere profitul imposibil în țările cu taxele corporative cele mai mici.

Globalizarea investițiilor

Investițiile străine directe (ISD) se referă la investițiile făcute de străini în fabricile administrate de proprietarii străini ai corporațiilor transnaționale. Corporațiile americane investesc mai mult în Europa, Canada și America Latină. Corporațiile vest-europene preferă piețele est-europene, rusă și africană, precum și cea nord-americană. Corporațiile japoneze investesc mai mult în Asia și America de Nord. Începând din anii 1980, guvernele celor trei regiuni-nucleu, în care se localizează corporațiile transnaționale, America de Nord, Europa și Asia de Est, au făcut schimbări pentru a atrage capitalul corporațiilor transnaționale prin modificarea impozitelor și regulilor care înainte puneau barierele în fața operațiilor transnaționale. Țările în curs de

dezvoltare au urmat această practică pentru a încuraja ISD. Aceste modificări, deseori etichetate drept "neoliberalism", au schimbat raportul dintre state și corporații, favorizând ultimele în detrimentul primelor.

În prezent se remarcă două tendințe în dinamica ISD în țările în curs de dezvoltare. În primul rând, ponderea ISD pe care statele-nucleu o alocă țărilor periferice este în scădere: acestea preferă investițiile reciproce în cadrul lor. În al doilea rând, ISD devin mai selective: țările, care au ales o strategie de creștere economică bazată pe export, atrag mai multe ISD. Țările care au înregistrat cele mai mari creșteri în ultimul timp au urmat, în general, strategia de creștere bazată pe export, spre deosebire de o strategie alternativă bazată pe substituirea importului.

Specializarea geografică

În economia globală fiecare loc joacă un rol distinctiv bazat pe o combinație specifică de atuuuri și puncte slabe care evoluează cu timpul. Factorii inițiali de producție în dezvoltarea globală – populația și resursele – sunt în declin, fiind înlocuite de specializare. În prezent, capacitatea intelectuală a înlocuit în mare măsură puterea musculară ca sursa primară a bunăstării în lume. Input-urile și componentele se mișcă în cadrul firmelor, bunurile finale se fabrică în apropierea piețelor de consum, iar granițele naționale contează tot mai puțin comparativ cu rolul lor în trecut.

În noua economie globală, corporațiile transnaționale se mențin la limita competitivității prin identificarea unei combinații optime dintre factorii geografici și localizări pentru fiecare activitate în parte: sistemele inginerești, extracția materiilor prime, producția, stocarea, funcțiile de birou, marketing-ul și management-ul. Locurile potrivite pentru fiecare activitate în parte pot fi grupate într-o țară sau împrăștiate în mai multe țări ale lumii. Globalizarea rezultată a economiei a mărit diferențele economice dintre locurile care "au" și cele care "nu au". Schimbări în geografia producției au creat diviziunea spațială a muncii, conform căreia fiecare regiune se specializează în anumite funcții.

Globalizarea serviciilor

Globalizarea serviciilor și a consumului are un rol economic extrem de important. Sectorul internațional al serviciilor de afaceri include consultanță în afaceri, servicii de contabilitate, marketing, vânzări, publicitate etc. Mulți specialiști – arhitecți, specialiști IT, consultanți în afaceri – își vând abilitățile în toată lumea. Acest sector mai include turismul, învățământul superior pentru studenții străini și divertismentul (televiziune, muzică și filme). La fel ca și cu industrie, globalizarea serviciilor se desfășoară într-o lume a statelor naționale în declin, dar cu un accent continuu asupra diferențelor la nivel național și regional.

Influența Statelor Unite este reflectată în transmiterea show-urilor de televiziune prin rețelele transcontinentale, ceea ce asigură accesul la o parte enormă a culturii americane, cel mai influent export al său. Dar tendința aceasta va avea atât efectele pozitive, cât și cele negative asupra culturii altor popoare ale lumii. Ea va lărgi legăturile dintre generațiile tinere ale lumii dezvoltate, în special, cele active în lumea

Internetului. În același timp ea va alimenta reticența elementelor conservatoare din acele culturi, multe din care se vor întoarce către fundamentalismul religios.

Globalizarea turismului

Turismul este ramura economică cu ratele printre cele mai crescânde în lume, având în anul 2009 cca 230 mil. de angajați și contribuind cu 12% la produsul intern brut al lumii. Turismul este deja unul din leader-ii în domeniul exporturilor. Cele mai înalte rate de creștere se vor înregistra în unele regiuni dezvoltate, în special, cele tropicale pitorești sau cele care îmbină atracțiile naturale cu cele culturale. Stabilitatea politică este crucială pentru această ramură.

Tehnologiile informaționale și globalizare

Economia mondială depinde tot mai mult de mobilitatea informațiilor în locul persoanelor. Acest import și export al informațiilor va exacerba și mări disparitățile dintre țările care "au" și țările care "n-au". Economia bazată pe cunoaștere înseamnă că succesul relativ al indivizilor și grupurilor este bazat pe accesul la informații, mai mult decât la finanțe, produse, resurse naturale, forță de muncă sau alte unități tradiționale de măsurare a puterii și bunăstării. Rețeaua globală de informații va permite unui lucrător în domeniul cunoașterii din economia globală să "sape" în bazele de date și alte baze de cunoștințe din lume. Lumea va fi interdependentă, iar schimbul de informații printre cercetători prin sistemele informaționale va fi facilitat ca niciodată de până acum.

Sistemele informaționale în timp real sunt acelea care fac informația să fie disponibilă în paralel cu desfășurarea evenimentului. Aceasta este diferența esențială dintre economia mondială a viitorului și cea a trecutului. Obținerea operativă a informației este esențială pentru domeniul afacerilor pentru adaptarea rapidă și continuă la nevoile clientului și mărirea competitivității de piață a firmei.

Globalizarea opusă diversității locale

Globalizarea a afectat diferite regiuni în diferite moduri și, astfel, trebuie înțeleasă prin prisma geografiei. În general, ea a adus daunele diversității locale, dar nu a distrus-o complet. Multe probleme de natură politică, socială și economică apar ca urmare a tensiunilor dintre forțele care promovează globalizarea culturii și economiei și cele care luptă pentru conservarea tradițiilor culturale locale și auto-suficiență economică. Dorința de a menține trăsăturile economice și culturale tradiționale în fața globalizării crescânde a dus la apariția conflictelor politice, a haosului social și fragmentarea piețelor în regiunile tradiționale ale lumii.

Globalizarea și diversitatea locală vor coexista și se vor modela reciproc, dând naștere unui fenomen numit uneori "glocalizare". Ipoteza fragmentării inegale aplanează antagonismul continuu dintre globalizare și localizare. Astfel, loialități multiple față de valorile locale, naționale și transnaționale nu trebuie să se excludă reciproc. Într-o lume globalizată un număr crescând de persoane devin conștienți de faptul că bunăstarea lor depinde tot mai mult de evenimentele și tendințele care apar în alte părți ale lumii.

I.5. PROBLEME ÎN DEZVOLTAREA ȚĂRILOR LUMII

Structura, comportamentul și impactul în timp și spațiu a economiei mondiale sunt foarte inegale. Ratele înalte și constante de creștere în țările Asiei de Est au propulsat populația acestor țări în afara sărăciei și au creat o vastă clasă de mijloc. Ratele joase de creștere în țările Americii Latine și a Africii mențin standardul de viață a locuitorilor lor la nivelele joase, cu inflația și șomajul ridicate. În ciuda progresului economic multe zone ale lumii trăiesc într-o sărăcie profundă. Multe din ele nu beneficiază de pe urma globalizării. Prezența sau absența dezvoltării economice sunt chestiuni importante pentru geografia economică. Scopul dezvoltării este să îmbunătățească calitatea vieții umane prin asigurarea locurilor de muncă, a locuințelor, alimentației adecvate și serviciilor medicale de calitate, prin accesul la apă și aerul curat, transporturile accesibile și educația. Dezvoltarea are loc sau nu în funcție de amploarea cu care schimbările sociale și economice și restructurarea spațiului geografic ajută sau împiedică satisfacerea nevoilor de bază ale oamenilor.

Problemele legate de procesele de dezvoltare există la fiecare nivel. În încercarea de a înțelege aceste chestiuni la nivel local, regional și internațional trebuie să considerăm principiul resurselor precum și principiile legate de schimbul de bunuri, oameni și idei. Două probleme cruciale atrag o atenție deosebită. Una este legată de constrângerile de mediu impuse dezvoltării economice de către sursele de energie, resursele naturale și poluarea. Cealaltă problemă vizează distribuția inegală a bunăstării între cei bogați și cei săraci, între ariile urbane și rurale, bărbați și femei, grupele etnice dominante și subordonate etc.

Constrângerile de mediu

Învelișul geografic – un sistem complex de interconexiuni dintre componentele naturale (aer, apă, sol) și viețuitoare – este prins într-o menhină. Pe de o parte, mediul înconjurător suferă de un supraconsum masiv și ineficient al lumii dezvoltate. Pe de altă parte, acesta trebuie să suporte societățile sărace din lumea în curs de dezvoltare, care deseori trebuie să distrugă propria bază de resurse pentru a rămâne în viață. Constrângerile legate de reducerea alimentării cu energie, limitarea resurselor și degradarea mediului sunt cele trei obstacole care amenință posibilitatea creșterii economice viitoare.

Lumea în curs de dezvoltare se confruntă cu problema energetică. Petrolul este un lux inaccesibil pentru majoritatea populației lumii care gătește și se încălzește cu lemne de foc, cărbune de lemn, deșeuri animaliere și resturi agricole. În țările precum India, Haiti, Indonezia, Malaesia, Tanzania sau Brazilia lemnele pentru foc sunt cauza primară a despăduririi, care, la rândul său, reprezintă cea mai severă problemă de mediu în lumea subdezvoltată.

Fragilitatea mediului impuse obstacolele formidabile în fața creșterii economice. Unele din activitățile curente, în absența controlului, pot duce la o lume care va fi nelocuibilă pentru generațiile viitoare. Învelișul de sol este distrus în urma supra-cultivării, irigațiilor necorespunzătoare, deștelenirii și despădurii. Apele subterane se epuizează ca urmare a supraexploatării. Pădurile se taie atât pentru cherestea și hârtie,

cât și pentru extinderea terenurilor agricole și încălzirea locuințelor. Apa de suprafață se intoxică cu deșeurile industriale și menajere. Emisiile deșeurilor industriale amenință clima globului. Acumularea substanțelor poluante în atmosferă – bioxid de carbon, metan, oxid de azot, bioxid de sulf și clorfluorocarburi – accentuează efectul de seră care poate cauza creșterea temperaturii aerului. Efectul El Niño, încălzirea periodică a Oceanului Pacific, provoacă tulburări de vreme în toată lumea. Clorfluorocarburile, utilizate în aerosoli și agenți de răcire, precum și în diferite procese de producție, se presupune că distrug stratul de ozon din atmosferă, care ne protejează de razele ultraviolete ale Soarelui. O altă daună mediului este produsă de substanțele radioactive din învelișul de apă, atmosferă și precipitațiile, formate ca urmare a testelor bombelor atomice în atmosferă, care au avut loc în anii 1950-1960, și a accidentelor nucleare de la Celeabinsk (Rusia), Three Mile Island (Pennsylvania), Cernobâl (Ucraina) și Fukushima (Japonia).

Disparități în distribuția bogăției și bunăstării

Economia mondială generează o varietate mare a structurilor economice și standardelor de viață. Există diferențe enorme dintre țările cele mai bogate și cele mai sărace în ceea ce privește veniturile, speranța de viață la naștere, mortalitatea infantilă, nivelul de alfabetizare și consumul caloric. Aceste diferențe dezvăluie natura multilaterală a sărăciei și dezvoltării, care nu este doar economică, ci și socială și politică.

Sărăcia afectează relativ puține persoane în țările dezvoltate, deși și aici există persoanele sărace. Sărăcia de masă este cea mai importantă problemă legată de dezvoltare a timpurilor noastre. Aceasta condamnă oamenii la subnutriție și malnutriție, servicii medicale inadecvate, educație sumară sau absența acesteia etc.

Cele mai sărace persoane trăiesc în țările în curs de dezvoltare: 15 mil. de copii din Africa, Asia și America Latină, care mor de foame în fiecare an; 1.5 mlrd. de oameni, sau 24% din populația globului, care nu au acces la apa potabilă curată; 1.4 mlrd. de oameni fără locuri adecvate pentru depozitarea deșeurilor menajere; 3 mlrd. de oameni, cca 50% din populația globului, care trăiesc în țările în care venitul anual pe cap de locuitor era sub \$400 în 2005. Jumătate din populația lumii (localizată în Africa, în mare măsură) câștigă sub \$2 pe zi. Aceste cifre sunt caracteristice țărilor sărace în care o mare parte din activitatea economică se desfășoară în afara pieței. Acești oameni sunt prinși în cercul vicios al sărăciei. Geografia economică a lumii este preocupată de aceste discrepanțe sociale și spațiale.

Sărăcii lumii trăiesc în cea mai mare parte în țările în curs de dezvoltare, multe dintre care sunt foste colonii europene, care au eșuat să țină pasul cu nivelele economice ale Occidentului în ultimii 500 de ani. În boom-ul economic de după război (1945-1975) produsul național brut al țărilor dezvoltate a crescut de peste 2 ori, în timp ce veniturile pe cap de locuitor ale țărilor în curs de dezvoltare s-au mărit cu ritmurile mult mai mici. Într-un final, în ultima jumătate de secol cei bogați au devenit și mai bogați, în timp ce cei săraci au avut de câștigat foarte puțin.

Lumea în curs de dezvoltare este departe de a fi omogenă: există diferențe enorme dintre state în ceea ce privește parcursul lor istoric, culturile, economiile și standardele de viață, precum și în modul în care acestea au fost încorporate în sistemul mondial. Este suficient să comparăm Coreea de Sud, care are un standard de viață comparabil cu țările Europei de Sud, cu Mozambicul, care este una din cele mai sărace țări din lume.

CAPITOLUL II. ISTORICUL DEZVOLTĂRII SISTEMULUI CAPITALIST

Plan

- II.1. Feudalism și nașterea capitalismului
- II.2. Apariția și natura capitalismului
- II.3. Revoluția industrială
- II.4. Colonialismul și efectele acestuia

II.1. FEUDALISM ȘI NAȘTEREA CAPITALISMULUI

Feudalismul este o formă de organizare a relațiilor sociale și economice care a durat aproximativ un mileniu, între secolele V și XV. Trăsăturile feudale au fost caracteristice, în primul rând, societăților europene și asiatice (Japonia, India etc.). În Europa, feudalismul a cedat locul capitalismului în secolul XVI, în timp ce în Lumea Nouă acesta din urmă s-a impus pe un peisaj constituit de orânduirea primitivă sau sclavagistă, sau chiar pe un teren "virgin".

Caracteristicile feudalismului

Feudalismul se caracterizează printr-o stabilitate relativă a relațiilor sociale și economice, modul de viață a oamenilor se schimba foarte puțin de la o generație la alta. Feudalismul a descurajat experimentul și schimbarea, în timp ce pentru capitalism inovațiile sunt esențiale, pentru că ajută la sporirea vânzărilor de bunuri și servicii. Însă, feudalismul nu a fost atât de static, pe cât pare. Feudalismul târziu este marcat de schimbările substanțiale: apariția de universități, a noilor moduri de prelucrare a pământului, desecarea zonelor umede, răspândirea maladiilor etc.

În Europa, biserica era de departe cea mai puternică instituție politico-ideologică. Populația, religioasă într-o proporție covârșitoare, își accepta cu smerenie soarta sa, iar ideea de progres, de o schimbare în bine, era de neconceput. Educația și viața spirituală a fost dominată de doctrinele religioase. Biserica era un important, uneori dominant, actor politic, economic și chiar militar.

În sistemul feudal, clasa conducătoare era formată din nobilimea aristocratică. Puterea nobilimii era asigurată de proprietatea asupra terenurilor, care reprezenta fundamentul bunăstării și puterii politice. În sistemul seniorial, caracteristic feudalismului, obținerea valorii adăugate se făcea prin rentă, pe care țăranii care lucrau pământul o plăteau seniorului local, proprietarul acestui pământ. Deseori, țăranii plăteau jumătate sau chiar mai mult din producția obținută, în schimbul protecției. Astfel, plata rentei era forma primară de transfer a bunăstării de la cei săraci la cei bogați, care se făcea mai degrabă prin stat, decât prin piață. Spre deosebire de sistemul capitalist, în feudalism diferența dintre proprietatea publică și privată nu era perfectă.

Aristocrația controla guvernul, inclusiv sistemele militar și penal, astfel interesele personale erau identice cu cele ale statului.

Într-o societate covârșitor rurală, în care productivitatea agriculturii era relativ scăzută, țăranii constituiau o majoritate. Agricultură feudală se baza pe energia musculară (a oamenilor sau animalelor). Oamenii trăiau în mici comunități într-o economie autarhică, producând toate cele necesare vieții (hrană, haine ș.a.) prin munca proprie. Muncile agricole erau organizate în acord cu ritmurile sezoniere, cu sarcini diferite în fiecare sezon. Atât rata natalității, cât și cea a mortalității infantile era ridicată, iar munca infantilă în gospodăriile agricole era un lucru obișnuit. Țăranii erau în mare majoritate analfabeți.

Piețele în feudalism erau mici și slab dezvoltate. În mod obișnuit acestea erau organizate sub forma de târguri (bâlciori) sezoniere, unde negustorii ambulante (deseori, evrei) vindeau mărfurile din metal, mătase sau bijuterii. Astfel, piețele, deși prezente în lumea feudală, nu constituiau o instituție centrală să dirijeze distribuția resurselor: această funcție, mai degrabă, aparținea statului.

Țăranii aserviți constituiau o pondere substanțială a populației rurale. Iobăgia este o instituție specifică doar sistemului feudal. Iobagul nu era sclav, dar era legat de pământ prin obiceiuri și legi feudale. Standardul de viață al majorității, exceptând aristocrați și comercianți, era foarte scăzut. Dieta alimentară era inadecvată, iar malnutriția omniprezentă; foamea lovea oamenii odată la câțiva ani. Speranța de viață la naștere în Europa feudală era sub 50 de ani. Apa era deseori infectată de bacterii și boli precum holera și ciuma.

Orașele feudale erau mici, pentru că productivitatea agricolă era scăzută. Cele mai multe sate erau populate de 200-300 de locuitori, în timp ce orașele de peste 10 mii de locuitori erau rare. Locuitorii orașelor trăiau într-o înghesuială ridicată, în condițiile anti-sanitare, fără apă curentă și canalizare. Orașele feudale se formau în jurul cetăților feudale fortificate. Odată cu extinderea orașelor, apărea nevoia de noi ziduri. Din cauza că pământul nu era un bun comercial, fiind alocat pe baza puterii, diferențele dintre moduri de utilizare a terenurilor erau puțin semnificative. Utilizările rezidențiale și comerciale erau amestecate, iar distincția dintre locul de muncă și casă era, practic, inexistentă.

În orașe, breslele feudale, sau asociații de meșteșugari și artizani, produceau cea mai mare parte a mărfurilor. Breslele erau constituite din muncitorii calificați și erau organizați după tipul de bunuri produse. Tinerii, pentru a lucra într-o breaslă, petreceau ani de zile în calitate de ucenici, învățând secretele meseriei, înainte de a deveni membrii breslei cu drepturi depline.

Sfârșitul feudalismului

În ciuda stabilității sale, în perioada medievală târzie (începând cu secolul XI) în Europa a început o revoluție agricolă graduală, bazată pe introducerea plugului greu, a roții de apă, a potcoavelor, a scărițelor de șa, a asolamentului trienal și a altor câtorva inovații, care au fost introduse din alte societăți, mai avansate, arabă, indiană, chineză. Alte importuri includeau bumbacul, busola, zahărul, orezul, mătasea, hârtia, tiparul,